

Studiehandledning på modersmålet i praktiken

I föreliggande artikel beskrivs en modell för studiehandledning på modersmålet som har utvecklats i ett samarbete mellan Uppsala kommun och Uppsala universitet. Artikeln inleds med de teoretiska perspektiv på språk och lärande som är relevanta för modellen. Vidare följer en presentation av modellens tre olika delar. Tillsammans med samtalsunderlaget kan modellen fungera som stöd för alla inblandade samt i organisering, planering, genomförande och uppföljning av studiehandledning på modersmålet i den egna kontexten.

Inledning

Den modell för studiehandledning på modersmålet som presenteras har sitt ursprung i ett samarbete mellan Uppsala universitet och Enheten för flerspråkighet, Uppsala kommun. Den ska ses som ett komplement till en befintlig modell för stöd i modersmålsundervisning som framtagits i ett tidigare projekt och som redan används i kommunen, speciellt för de modersmåls lärare som är nya i yrket.¹

Modellen för studiehandledning på modersmålet består av tre delar vilka beskrivs var för sig nedan. Den första delen beskriver hur förståelse för studiehandledning på modersmålet ökar om handledningen betraktas som en process, där samarbetet före och efter är lika viktiga som själva studiehandledningspassen. Modellens andra del visualiserar ett sätt att tänka kring planering av studiehandledningspassen där klargörande, vidgning, målsättning, planering och utvärdering ingår. Den tredje delen handlar om olika fokus under studiehandledningspassen: språk, kurs- och ämnesplaner, lärandestrategier, elevens kompetenser och förkunskaper samt läroplan del 1 och 2.

Studiehandledning på modersmålet kräver olika kompetenser och ställer höga krav på skolans organisation eftersom den förutsätter samverkan mellan rektorer, lärare och studiehandledare. På så sätt blir studiehandledning på modersmålet hela skolans ansvar. Modellen för studiehandledning på modersmålet kan användas av studiehandledare tillsammans med lärare, men även skolledning kan ha nytta av modellen, för att öka förståelse för och främja framgångsrik planering och genomförande av studiehandledning på modersmålet.

1 Gareis & Oxley, 2015.

Teoretiska perspektiv om språk och lärande

Enligt Skollagen är målet med studiehandledning på modersmålet att ge eleven "förutsättningar att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås" i skolans olika ämnen.² Med andra ord ska studiehandledare tillsammans med lärare hjälpa eleven att utveckla ämneskunskaper samt ta till sig och visa dessa på svenska, vilket är en dubbel uppgift.

Utbildning ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet.³ För att kunna erbjuda studiehandledare en modell som vilar på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet är modellen som beskrivs i den här artikeln förankrad i teorier om lärande och språkutveckling och har utvecklats med och utvärderats av studiehandledare på Enheten för flerspråkighet i Uppsala kommun.

I ett sociokulturellt perspektiv på lärande är kontext, interaktion och samverkan centrala, det vill säga den fysiska, historiska och sociokulturella kontext som skolan befinner sig i påverkar elevers möjligheter att lära sig.⁴ En elev som inte har varit i en svensk skola tidigare behöver orientera sig i den fysiska miljön och förstå skolans rutiner. Dessutom är skolan formad av samhällets utveckling och tankar om lärande som gör att fokus på lärande kan skilja sig mellan olika tider och platser. Interaktion och samverkan med andra människor och artefakter som multimodala resurser (bilder, gester, skriftliga och talade verbalspråk)⁵ samt aktivt deltagande i olika ämnespraktiker, det vill säga det sätt som man förmedlar kunskaper och undervisar i olika ämnen, bidrar också till lärande. För att nå läroplanens mål måste eleverna behärska de kunskaper som efterfrågas men också kunna använda ämnesspråk för att uttrycka kunskaper, det vill säga ämnesdiskurser, vilket i sin tur har skapats i en viss kontext. För nyanlända elever är kontexten ny och språket nytt men ämnet kan vara känt av eleven varför studiehandledningen spelar en viktig roll för deras förståelse av skolans förväntningar och det språk som behövs för att motsvara dem.

Enligt Vygotskij är tänkandets utveckling beroende av språket.⁶ I hans teorier om den närmaste utvecklingszonen beskrivs hur ett barns kunskaper kan utvecklas mycket längre i samarbete med eller med stöd från andra som kan mer än barnet.⁷ Avståndet mellan faktisk och potentiell utvecklingsnivå kallas för den närmaste utvecklingszonen.⁸ Tillfällen för studiehandledning på modersmålet kan sägas representera den närmaste utvecklingszonen, där studiehandledaren kan betraktas som "den andra som kan mer".

Studiehandledning på modersmålet bygger på ett mycket explicit sätt på de ämnes- och språkkunskaper som eleven har med sig till skolan, något som forskare anser främja lärande, särskilt för nyanlända elever.⁹

2 Skollagen 3 kap.12 i §.

3 Skollagen 1 kap. 5 §.

4 Säljö, 2000.

5 Kress, 2010.

6 Vygotskij 2001.

7 Säljö, 2000.

8 Vygotskij, 2001.

9 Cummins, 2017; Se även Reath Warren & Uddling, 2019.

Både studiehandledare och lärare kan till exempel arbeta med aktiviteter som integrerar språk- och ämneslärande, exempelvis strukturerat klassrumssamtal (där läraren ger tydliga instruktioner och uppmuntrar interaktion) och grupparbete (där eleverna får tillräckligt med tid och har kunskap om hur man arbetar i grupp). Andra sätt att integrera språk- och ämneslärande är att använda talspråk som en brygga till skriftspråk (exempelvis att diskutera innehållet och strukturen innan skrivandet) och aktiviteter som stöttar läsförmågan och hörförståelsen (till exempel att diskutera ord, begrepp och elevens förståelse innan man läser).¹⁰

Med sin kunskap om skolsystem i andra länder och i Sverige bidrar studiehandledaren med ett interkulturellt perspektiv¹¹ och kan därmed hjälpa eleven att förstå den nya skolkontexten samt utveckla kunskaper och det språk som behövs för att uttrycka dem. I svenska skolor sker i princip all ämnesundervisning på svenska.¹² Studiehandledaren kan hjälpa läraren få en bild av elevens kunskaper när inte eleven själv kan formulera dessa kunskaper på svenska. Genom att planera tillsammans med ämnesläraren får studiehandledaren tillgång till ämnesspecifika ord på svenska. Under studiehandledning på modersmålet bearbetas detta ämnesspråk, tillsammans med eleven, på ett språk som eleven förstår och på svenska. Genom att bearbeta innehållet på ett bekant språk och på svenska ges eleven möjlighet att bli delaktig i lärandeprocessen, och förstå hur kunskaper uttrycks på olika sätt i olika ämnen.

Den här modellen betraktar studiehandledning på modersmålet som ett pedagogiskt samtal och som en process. Den bygger på ett konstruktivistiskt perspektiv på samtal och vägledning vilket betyder att båda samtalsparter deltar i och påverkar den väg som samtalet tar.¹³ Under processen, som beskrivs i detalj nedan, har studiehandledaren ansvar för att skapa en respektfull och personlig kontakt med eleven samt att stötta eleven först att uttrycka det hen kan och sedan att konstruera en egen handlingsplan. Samtalet avslutas alltid med en utvärdering av det lärande som har skett under samtalet.¹⁴

10 För flera exempel se Gibbons, 2013; Gibbons, 2016.

11 Lahdenperä & Sundgren, 2017.

12 Förutom i tvåspråkiga program och vissa fristående skolor.

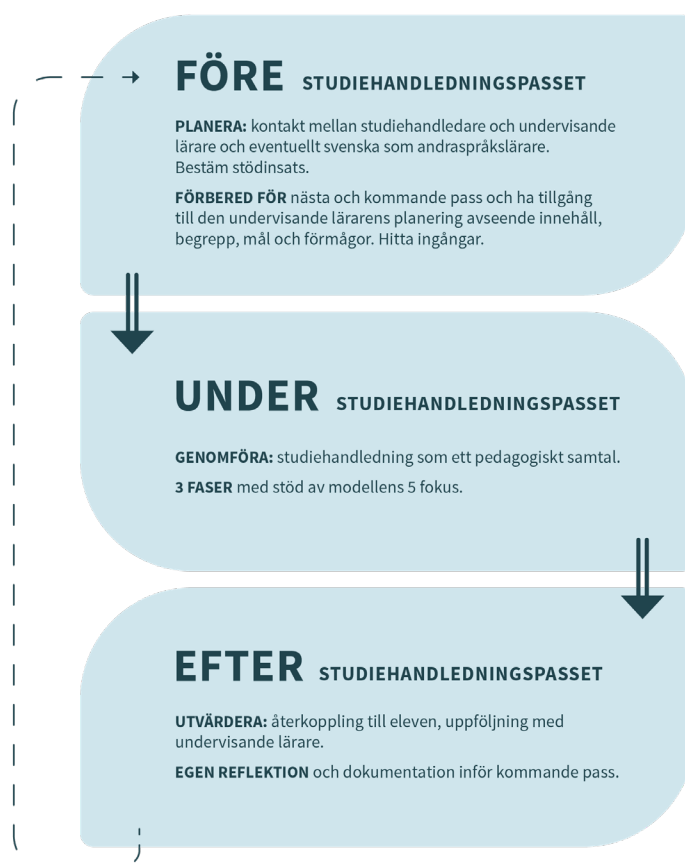
13 Peavy, 1992.

14 Hägg & Kuoppa, 2007.

Studiehandledning på modersmålet som process

Här presenteras modellens första del, studiehandledning på modersmålet som process.

Processen betonar betydelsen av studiehandledningens tre steg: före (planering), under (genomförande) och efter (utvärdering och uppföljning).

Figur 1. Studiehandledning på modersmålet som process

Studiehandledning på modersmålet ska erbjudas så länge eleven behöver det.¹⁵ För att lärande ska ske behöver elevens lärare vara medveten om vad som händer under studiehandledningen på modersmål och hur gynnsamma förutsättningar kan skapas för dess genomförande. Det innebär att samarbete mellan lärare och studiehandledare också är avgörande för att studiehandledning på modersmålet ska fungera som process. Processen är framåtsyftande, eleven ska ledas framåt. I Figur 1 placeras studiehandledningspassen i en större kontext, där samarbete främst före och efter är avgörande för elevens språk- och kunskapsutveckling.

¹⁵ Skolförordningen 5 kap. 4 §; Gymnasieförordningen 9 kap. 9 §.

Studiehandledning på modersmålet är en integrerad del av elevens lärande. Den är inte ett tillvalsämne som ska förväxlas med ämnet modersmål. Det som ska göras under studiehandledningen på modersmål ska ha en tydlig koppling till elevens skolgång. Ett av modellens syften är att visa vikten av tydlig och klar kommunikation mellan den personal i skolan som arbetar med eleven. Om tiden med studiehandledaren kan användas optimalt kommer det att bidra till att eleven får bättre förutsättningar att ta till sig övrig undervisning i skolan.

Före studiehandledning på modersmålet

I steg 1 av studiehandledning på modersmålet som process – *Före* – bör lärare och studiehandledare planera hur de ska arbeta tillsammans, både lång- och kortsiktigt. Det gäller att bestämma hur regelbunden kontakten ska vara och om kontakten ska ske digitalt, via e-post eller skolans digitala plattform, videospel eller fysiskt. Studiehandledaren och lärare behöver ha samma tillgång till resultatet av kartläggningen av den nyanländes kunskaper. Kartläggningen ska ske så skyndsamt som möjligt, senast inom två månader, efter att eleven har tagits emot inom skolväsendet.¹⁶ Detta är en förutsättning för effektiv studiehandledning på modersmålet och undervisning med nyanlända elever.¹⁷ Om eleven har gått i en annan klass eller i en annan skola bör tidigare betyg och omdömen vara tillgängliga.

Den undervisande läraren och studiehandledaren kan bestämma att tillsammans planera och genomföra undervisning men detta är inte alltid möjligt.¹⁸ Läraren bör i så fall planera undervisningen men ha i åtanke hur studiehandledaren kan bidra med sin språkliga och interkulturella kompetens.

Om läraren planerar själv ska studiehandledarens tillgång till hens planering och annat material säkerställas. Studiehandledaren behöver känna till vilket ämnesinnehåll (text eller annat) som eleven ska interagera med, vilka centrala ord och begrepp för undervisningsområdet som eleven behöver utveckla för att uttrycka den nya kunskapen på svenska, vilket som är målet med lektionen och även kommande lektioner om de hänger ihop. Studiehandledaren behöver även veta utifrån vilka kunskapskrav läraren ska bedöma eleven. Studiehandledaren behöver också förbereda sig, till exempel genom att läsa in aktuellt ämnesinnehåll innan hen träffar eleven. Det är även viktigt att studiehandledaren förstår hur läraren kommer att arbeta med ämnesinnehållet eftersom elever brukar förväntas att interagera med ämnesinnehållet genom till exempel att svara på frågor, skriva en uppsats, arbeta i grupp eller analysera ny information.

Det är en fördel om studiehandledaren får möjligheten att ta del av en långsiktig planering för att själv vara förberedd för kommande lektioner och kunna handleda eleven mot ett mål som är uppsatt längre fram.

16 Skollagen 3 kap. 12 c-d §.

17 Skolverket, 2019a.

18 Sheikhi & Ucar, 2018.

Under studiehandledning på modersmålet

I steg 2 av studiehandledning på modersmålet som process – *Under* – är den schemalagda tiden för själva genomförandet av studiehandledningspasset med eleven i fokus. Till detta tillfälle bör studiehandledare ha det som hen behöver från steg 1 – *Före* – för att möta eleven, det vill säga information om lärarens planering, om det ämnes- och språkliga innehållet som ska beröras och om målet med lektionen/lektionerna. I modellen betraktas studiehandledningspasset som ett interaktivt pedagogiskt samtal. Varje tillfälle är unikt, men studiehandledaren kan få inspiration från modellen och förslag på hur studiehandledningen kan struktureras.

Studiehandledning på modersmålet kan ske före, under eller efter undervisning; enskilt eller i grupp. Alla dessa olika sätt att organisera studiehandledning påverkar det som pågår under själva studiehandledningspasset. I den studiehandledning på modersmålet som sker under pågående ämnesundervisning kan det pedagogiska samtalet skilja sig från när studiehandledning på modersmålet sker före eller efter ämnesundervisning. Studiehandledaren lyssnar med eleven under genomgången och när eleven arbetar självständigt med en uppgift kan studiehandledare gå vidare i det pedagogiska samtalet. Studiehandledning på modersmålet i grupp erbjuder möjligheter till interaktion med andra elever medan studiehandledning på modersmålet med enskilda elever möjliggör fokus på den enskilda elevens individuella behov.

Efter studiehandledning på modersmålet

Redan under studiehandledningspasset vänds blicken till steg 3 av studiehandledning på modersmålet som process – *Efter*. Mot slutet av ett studiehandledningspass bör eleven få möjligheten att själv sammanfatta och utvärdera det som hen har lärt sig under passet. På så sätt kan eleven lättare ”plocka fram” kunskapen under kommande lektioner och har därmed bättre möjlighet att använda det som hen har gjort med studiehandledaren under ämnesundervisningen.

Att studiehandledaren återkopplar till den undervisande läraren bidrar till den kontinuerliga bedömningen och uppdateringen av elevens språk- och kunskapsutveckling. Det är viktigt för att synliggöra elevens progression och för att planera för kommande studiehandledning och ämnesundervisning. Studiehandledaren kan även bidra med ett interkulturellt perspektiv och förklara varför vissa moment eventuellt tolkades på ett annat sätt än förväntat.

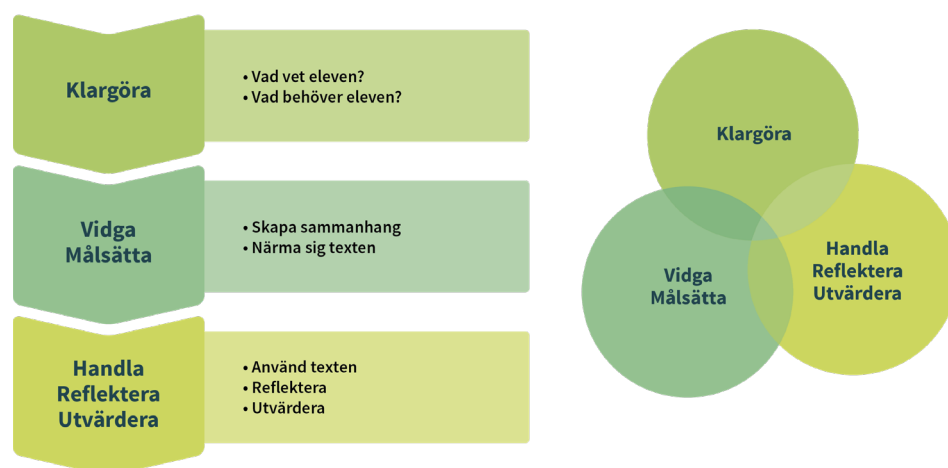
Avslutande ord om studiehandledning på modersmålet som process

Det är avgörande att skolan inte hoppar över den första och tredje stegen i *process*. Modellen är tydlig med att studiehandledaren inte ska agera som ’översättare’ utan har en viktig stödjande roll att spela i elevernas språk- och kunskapsutveckling. Om studiehandledaren får möjligheten att medverka i planeringsstadiet (före) och med återkoppling (efter) kan hen bidra till att den undervisande lärarens arbete bättre kan skraddarsys för elevens behov. Det kan då bli enklare för eleven att tolka sociala koder och annat runt sig så att hen får de bästa möjliga förutsättningarna att tillgodogöra sig tiden i skolan.

Studiehandledningsprocessens tre steg kräver samverkan av skolans aktörer och belyser att studiehandledning på modersmålet inte enbart är studiehandledarens utan hela skolans ansvar. Att inte betrakta studiehandledning på modersmålet som en process ökar risken för att studiehandledaren ska arbeta i ett parallellt eller ett helt annat spår än den undervisande läraren.

Det pedagogiska samtalet

Här presenteras modellens andra del, det pedagogiska samtalet. Denna del är en samtalsmodell med tre faser som klargör, vidgar och sätter mål under själva studiehandledningspasset samt upprättar en handlingsplan för stöd och utvärdering (se figur 2). Samtalsmodellen tar avstamp i Hägg och Kuoppas samtalstrappa för privata och professionella samtal.¹⁹

Figur 2. Det pedagogiska samtalet

Att klargöra – Fas 1

Studiehandledningspasset förs i form av ett pedagogiskt samtal i tre faser. Att kunna ha ett pedagogiskt samtal kräver övning, insikt och reflektionsförmåga. Studiehandledare kan med fördel fördjupa sig i och öva på att hålla i pedagogiska samtal men för detta behövs resurser såsom avsatt tid och fortbildning. Enligt Hägg och Kuoppas modell ges eleven möjlighet att i fas 1, *att klargöra*, se över var hen befinner sig i sina studier, vad eleven redan vet och vad som saknas, vad som är möjligt och vad som är hindrande för att sedan kunna arbeta vidare i fas 2 och 3.²⁰ I fas 1 skapas tillsammans med lärarens planering, förutsättningar för att kunna följa upp det som eleven gör eller kommer att göra under skoltiden.

¹⁹ Hägg & Kuoppa, 2007.

²⁰ Hägg & Kuoppa, 2007.

Hägg och Kuoppa beskriver *undervisning* som situationer som arrangeras av professionella personer för att underlätta inläring medan *handledning* beskrivs som ett specialfall av vägledande samtal.²¹ Modellen har som utgångspunkt att alla under samtalet ska ha rätt att påverka, tala och skriva fritt. Studiehandledningspasset ska inte vara studiehandledarens monolog utan ett tillfälle att i samtal med eleven hjälpa hen att hantera olika lärandesituationer samt att stimulera och granska elevens arbete. Samtalet kan ske enskilt eller i grupp.²²

Syftet med att klargöra är att låta eleven beskriva hur hen ser på förutsättningar för att klara den aktuella uppgiften men också om det finns andra aspekter exempelvis studiemiljön som kan påverka lärandet. Det är viktigt för eleven att få klarhet i vad hen behöver stöd i och vad som förväntas av hen för att gå vidare, för att uppnå kunskapskraven i ämnet.

Innan studiehandledaren och eleven går vidare till nästa fas är det viktigt att studiehandledaren har svar på följande tre frågor, vilka kan fungera som en checklista under arbetet med fas 1.

- Vet jag i vilken grad eleven kan berätta eller arbeta med uppgiften på svenska/modersmål (förkunskaper)?
- Vet jag vad eleven ska göra (uppgiften)?
- Har jag identifierat övrigt stöd som eleven kan behöva utöver det som läraren redan har identifierat?

Att vidga och målsätta – Fas 2

Under fas 2, *att vidga och målsätta*, utgår studiehandledaren ifrån elevens förkunskaper och kontextualiserar det aktuella studiehandledningspasset. Ett förberedande arbete inleds innan eleven kommer in på ämnesinnehåll, detta för att hjälpa eleven att närma sig texten. Studiehandledaren kan föreslå strategier för att angripa ämnet.

Om man tillämpar Hägg och Kuoppas metafor för utvecklingssamtal för studiehandledning på modersmålet, kan studiehandledaren i fas 2 ”lyfta sig” ovanför terrängen och hjälpa eleven att se landskapet från ett annat perspektiv, det vill säga vidga elevens perspektiv efter att ha förstått elevens situation i fas 1.²³ Nu kan eleven tillsammans med studiehandledaren sätta upp konkreta och realistiska mål för studiehandledningspass vilka även kan sträcka sig framåt utanför det aktuella passet. Studiehandledaren kan presentera alternativ och sedan börja stödja eleven i hans fortsatta arbete i skolan.

Under fas 2 kan studiehandledaren ställa frågor som leder till att eleven kan vidga sitt perspektiv och sätta mål. Studiehandledaren kan fråga om elevens förkunskaper, ord och begrepp och det hen behöver för att klara av uppgiften, såsom:

- Ser du något samband mellan det som vi ska göra idag och saker du känner till sedan tidigare?

21 Hägg & Kuoppa, 2007.

22 Hägg & Kuoppa, 2007.

23 Hägg & Kuoppa, 2007.

- Har du pratat om det här tidigare med dina vänner/din familj/dina skolkamrater?
- Är det något ord, begrepp, samband eller annat innehåll som du vill fråga om redan nu?
- Kan du tala om vilket stöd eller vilken information du behöver för att klara uppgiften?
- Vilka mål kan vi sätta för dagens studiehandledningspass?
- Vad vill du vara klar med när vi har slutat dagens studiehandledningspass?

Följande frågor kan fungera som en checklista för studiehandledaren under arbetet med fas 2:

- Kan eleven koppla ihop dagens uppgift med sina förkunskaper?
- Om det är ett helt nytt språk/kunskapsområde, förstår eleven området i stora drag?
- Har jag, som studiehandledare, kunskap om ord, begrepp, språkliga strukturer och innehåll som eleven behöver förstå innan hen läser/bearbetar texten eller uppgiften?²⁴

Att handla, reflektera och utvärdera – Fas 3

Under fas 3, *att handla, reflektera och utvärdera*, ska eleven med det stöd som hen har fått i fas 1 och fas 2, tillsammans med studiehandledaren göra en handlingsplan kring hur hen bäst kan nå sina mål, det vill säga arbeta aktivt med ämnesinnehållet och uppgiften kopplat till detta. Att sedan utvärdera är ett sätt att förbereda inför kommande lektioner.²⁵ Under Fas 3 ges eleven möjlighet att med nya insikter från fas 1 och 2 gå vidare med sitt skolarbete genom att använda läromedlet eller annat material de har med sig från lektionen/läraren och reflektera kring innehållet i det aktuella studiehandledningspasset.

Eleven uppmuntras att ta ansvar och studiehandledaren stödjer eleven att fortsätta på sin väg mot målet. I modellens tredje del, om fem fokus, beskrivs hur studiehandledaren kan arbeta och hur hen, genom det pedagogiska samtalet, kan vara med och handleda på vägen mot målet.

Följande frågor är relevanta för studiehandledaren att fråga sig i fas 3:

- Hur kan jag hjälpa eleven att förstå och använda texten?
- Vilket stöd kan jag erbjuda eleven för att hen ska klara av uppgiften?
- Ser jag hur texten är uppbyggd, presenterad?
- Kan jag hjälpa eleven att se textens helhet och dess delar?
- I vilken ordning ska jag låta eleven göra uppgifterna?

²⁴ Se Reath Warren & Uddling, 2019.

²⁵ Hägg & Kuoppa, 2007.

Som avslutande fas av det pedagogiska samtalet visar det sig mycket värdefullt att eleven reflekterar och utvärderar. Eleven behöver tid och plats för att se vad hen har gjort under studiehandledningspasset. Följande frågor är relevanta för studiehandledaren att ställa till eleven mot slutet av studiehandledningspasset när eleven ska reflektera:

- Vilka nya ord, begrepp, språkliga strukturer och/eller nya, fördjupade kunskaper har du fått förståelse för idag?
- Hur kan du använda dessa nya kunskaper under de kommande lektionerna?

Målet med studiehandledning på modersmålet är att skapa bättre förutsättningar för eleven och detta kan under fas 3 innebära att man synliggör lärandestrategier, såsom elevens förmåga att utifrån sina kunskaper orientera sig i ämnet, analysera, sovra och strukturera information och arbeta med det språk som eleven behöver. Studiehandledaren bör även erbjuda eleven stöd för att hen ska kunna börja arbeta eller lösa en uppgift och för att bygga på tidigare kunskap och erfarenheter.

Det är dessutom av stor vikt att detta arbete återkopplas till läraren. Att sammanfatta och utvärdera det aktuella studiehandledningspasset underlättar planeringen av nästkommande tillfälle.

Det linjära och cirkulära samtalet

Hägg och Kuoppa talar om det pedagogiska samtalet som linjärt och beskriver hur den linjära modellen ”ger en struktur som visserligen är en förenkling, men det har ett pedagogiskt värde.”²⁶ De beskriver hur verkliga samtal har rundare former, som böljar eller slingrar sig fram som vågor eller att de har formen av en cirkel, där varje tema utgör en del av cirkeln, en tårtbit som utgör en viktig del av helheten. Den här modellen ger två representationer av det pedagogiska samtalet för att studiehandledaren ska ha frihet att anpassa samtalet till olika studiehandledningspass.

26 Hägg & Kuoppa, 2007, s. 121.

Fem fokus

Här presenteras modellens tredje del, fem fokus inom studiehandledning. Studiehandledning på modersmålet ska syfta till att ge eleven förutsättningar för att nå de kunskapskrav som minst ska uppnås.²⁷ I den tredje delen av modellen för studiehandledningen på modersmål beskrivs hur studiehandledaren kan arbeta med fem fokus under studiehandledningspasset för att stödja eleven mot högre måluppfyllelse. I modellen betonas: **1) språk 2) kurs- och ämnesplaner 3) lärandestrategier 4) elevens kompetenser och förkunskaper samt 5) läroplanen del 1 och 2**, som studiehandledaren och eleven kan arbeta med under studiehandledningspassen. Studiehandledaren kan välja att beröra alla eller bara några av de fem olika fokusområdena under det pedagogiska samtalet, beroende på vilket ämnesinnehåll som ska bearbetas och på elevens behov. Målet för studiehandledningen på modersmål är alltid att ge just det stöd som varje enskild elev behöver (se figur 3).

Figur 3. Fem fokus i studiehandledning på modersmålet

²⁷ Skollagen 3 kap. 12 §.

Språk

Med ett språkligt fokus kan studiehandledare stötta elever i förståelse av ett visst ämnesinnehåll och med att uttrycka sig kring samma innehåll.²⁸ Studiehandledning på modersmålet stöttar elever att tillägna sig skol- och ämnesspråk på svenska genom att eleverna använder språk som de redan förstår för att lära sig nya kunskaper samt uttrycka det de redan har kunskaper i.

Ett språkligt fokus i studiehandledningen på modersmålet kan innebära arbete med ordförråd, ämnesspecifika begrepp men även vardagliga ord och uttryck, syntax (hur ord sätts ihop i fraser och meningar och större textenheter), semantik (vad ord, fraser och texter betyder) och uttal.²⁹ I de högre årskurserna kan språkligt fokus innebära diskussion och bearbetning av de olika textgenrer som tillhör olika ämnen. Att ge eleverna ett metaspråk, ord för att tala om språk, ger dem verktyg för att förstå och tala om hur språket fungerar och hur det används i olika sammanhang, vilket gynnar språk- och kunskapsutveckling. Samtalet om språk under studiehandledningspasset kan ske på modersmål, elevens starkaste språk, svenska eller en blandning av dessa, det vill säga genom transspråkande.³⁰

Innehållet som bearbetas under lektionstillfälle förmedlas inte endast genom skriftligt och muntligt verbalspråk utan studiehandledaren kan behöva bearbeta det som uttrycks via film, diagram, bilder och gester, med sin elev. Det kan också vara nödvändigt att förklara hur och varför kunskaper på svenska uttrycks på det aktuella sättet eftersom all kommunikation är multimodal.³¹ Nyanlända elever kan behöva stöttning för att förstå samspelet mellan bildspel, läromedel och lärarens olika förklaringar och gester. Om studiehandledning på modersmålet genomförs under lektionen, kan lärarens multimodala uttryck behöva förklaras för eleven med hjälp av hans modersmål eller starkaste språk.

Det språk som används i vardagliga sammanhang skiljer sig från det språk som värderas i skolan. Vardagsspråk används i direkta möten och vardagliga situationer medan skolspråk används i lärandesituationer och är inte lika situationsberoende. Dessutom blir skolspråket alltmer specialiserat i takt med elevens ålder och kunskapsnivå.³² Medan de elever som är födda och uppvuxna i Sverige förmodligen främst behöver hjälp med skolspråket behöver nyanlända elever tillägna sig både vardags- och skolspråk samtidigt under studiehandledningen på modersmål. Även vardagsspråket används i undervisningen så studiehandledare bör alltid vara beredda att stötta eleven i förståelse av detta och om hur olika språkliga register används i olika kontexter.

28 Se även Reath Warren & Uddling, 2019.

29 Se även Reath Warren, 2016.

30 Reath Warren & Uddling, 2019.

31 Kress, 2010.

32 Christie, 2012; Schlepegrell, 2004.

Kurs- och ämnesplaner

Ett fokus på kurs- och ämnesplanerna innebär i första hand att studiehandledaren och eleven arbetar tillsammans med syfte, centralt innehåll och kunskapskrav för specifika ämnen som beskrivs i Lgr11/ Gy11. Det kan underlätta för eleven om hen redan från början av ett studiehandledningspass förstår vilket centralt innehåll de ska arbeta med (till exempel ”de lokala ekosystemen i jämförelse med regionala eller globala ekosystem”³³), vilket kunskapskrav läraren ska bedöma elevens prestationer mot (”Eleven undersöker olika faktorer inverkan på ekosystem och populationer och beskriver då enkelt identifierbara ekologiska samband och ger exempel på energiflöden och kretslopp”³⁴) samt varför hen ska göra det (”Undervisningen i ämnet biologi ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om biologiska sammanhang”³⁵).

När syfte, centralt innehåll och kunskapskrav är klargjorda, något som även kan ske implicit, det vill säga utan att använda dessa exakta ord, kan fokus i studiehandledningen på modersmål skifta. Studiehandledning på modersmålet ska alltid relatera till ämnesinnehåll och olika kunskapsformer.³⁶ Eleven tar till sig ämnesinnehållet på många sätt och kunskap ska inte bli ensidig utan ska innehålla olika dimensioner. I skolans uppdrag att främja lärande förutsätts en aktiv diskussion om kunskapsbegrepp ur olika perspektiv. Kunskap är inte ett entydigt begrepp utan kommer till uttryck i olika former, såsom fakta, förståelse, färdighet, förtrogenhet som förutsätter och samspelar med varandra.³⁷ I studiehandledning på modersmålet finns det utrymme för diskussion av dessa olika teoretiska och praktiska kunskaper på ett språk som elever förstår, vilket bidrar till ett lärande ”där dessa former balanseras och blir till en helhet”.³⁸

Lärandestrategier

Studiehandledning på modersmålet är ett tillfälligt stöd och avvecklas successivt. Därför är en av studiehandledarens uppgifter att ge eleverna verktyg och strategier att utveckla sitt lärande på egen hand.

Alla elever, men särskilt de med kort eller avbruten skolgång, behöver verktyg för att kunna bli självständiga och kunna lösa uppgifter på egen hand. Under studiehandledningspasset ska eleven vara delaktig, reflektera, diskutera och interagera. Eleven ska med stöd av studiehandledaren utveckla studieteknik, lärandestrategier och studievanor till exempel genom modellering av hur man kan föra anteckningar, rita tankekartor, strukturera olika sorters text och så vidare.

Studiehandledare kan ge förslag på verktyg som stöttar elevens språk- och kunskapsutveckling. Det finns till exempel en del digitala hjälpmedel som kan underlätta och stötta lärande. Ordboksapplikationen, SAOL, ger rekommendationer om stavning och böjning för ett stort antal svenska ord. Uppgifter om uttal, stilnivå och användning finns också för en del ord. Lexin är

33 Skolverket, 2019b, s. 167.

34 Skolverket, 2019b, s. 171.

35 Skolverket, 2019b, s. 164.

36 Skolverket, 2019b.

37 Skolverket, 2019b.

38 Skolverket, 2019b, s. 8.

en webbsida och applikation som utvecklades i ett samarbete mellan Institutet för språk och folkminnen och Kungliga Tekniska högskolan.³⁹ Lexin erbjuder översättning mellan svenska och ett stort antal olika språk samt information om svenskt uttal, ordböjning och ordklass. Att se till att eleven har tillgång till och vet hur man använder digitala och analoga ordböcker och uppslagsverk av god kvalitet ger dem verktyg för fortsatt språk- och kunskapsutveckling.

De digitala resurser som finns på elevens starkaste språk kan vara ett stöd, men eftersom det är omöjligt för den undervisande läraren att bedöma trovärdigheten i källor på språk som hen inte förstår spelar studiehandledaren en viktig roll i skolans uppgift att lära ut hur man urskiljer budskap, avsändare och syfte, såväl i digitala som i andra medier, med ett källkritiskt förhållningssätt.⁴⁰

Lärandestrategier kan även handla om strukturer och processer. Alla elever behöver känna till vilket stöd skolan erbjuder i olika situationer, till exempel skolbibliotekarie, kurator, studie- och yrkesvägledare, läxhjälp med flera. Det blir enklare för eleven att förstå och kunna utnyttja sådana resurser om de får information om detta på sitt starkaste språk. Att förklara olika aspekter av den svenska skolan och hur samhället fungerar har identifierats som en del av det arbete som studiehandledare genomför och kan i denna modell betraktas som en lärandestrategi eftersom kunskaper om den lärandemiljö man befinner sig i främjar själva lärandet.⁴¹

Elevers förkunskaper och kompetenser

Forskning om språk- och litteracitetsutveckling betonar vikten av att bygga på de kunskaper och kompetenser som eleven redan har, vilket också är den grundläggande tanken bakom studiehandledning.⁴² Elevers individuella förutsättningar och behov ska alltid vara utgångspunkten i studiehandledning på modersmålet och det är därför fördelaktigt att relatera ämnesinnehållet till elevens förutsättningar och förkunskaper.

Olika elever har olika förkunskaper och förmågor, vilket gör att studiehandledaren behöver vara flexibel och kunna anpassa stödinsatsen till olika elever och elevgrupper. I planeringsskedet utgår man från dessa förkunskaper och förmågor för att skapa grupper där interaktion och kunskapsutbyte elever emellan kan vara en del i lärandeprocessen. Inför och under själva studiehandledningspassen bör studiehandledaren samråda med läraren och eleven för att alltid kunna bemöta eleven på den nivå hen befinner sig. Utveckling går fortare för vissa elever och långsammare för andra. Studiehandledaren kan därför inte förvänta sig att en grupp elever alltid kommer att ha samma behov över tid. Flexibilitet, lyhördhet och samarbete är nyckelkompetenser för att kunna anpassa studiehandledning på modersmålet efter alla elevers individuella förutsättningar, förkunskaper och förmågor.

39 Institutet för språk och folkminnen & KTH, 2020.

40 Skolverket, 2019b. Att inäta ett källkritiskt förhållningssätt ingår i centralt innehåll i årskurs 4–6 och 7–9 i ämnena samhällskunskap, svenska och svenska som andraspråk.

41 Reath Warren, 2016.

42 Cummins, 2017; New London Group, 1996.

Läroplan del 1 och 2

Skolans värdegrund och uppdrag samt övergripande mål och riktlinjer ska genomsyra skolans verksamhet och följaktligen även studiehandledning på modersmålet. Det är viktigt att studiehandledare förutom att ha kunskaper om kursplaner även har kunskaper om läroplanens del 1 och 2, dels för att i samplanering och samarbete med ämneslärare ha samma utgångspunkt, dels för att kunna förklara för eleven hur den svenska skolan fungerar och varför eleven till exempel förväntas ta eget ansvar.⁴³ Det är också viktigt för att säkerställa att studiehandledarens eget arbete utgår från skolans värdegrund.

Skolan vilar på demokratisk grund och utbildning ska förmedla och förankra respekt för mänskliga rättigheter, människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor.⁴⁴ I skolans styrdokument återspeglas dessa grundpelare med formuleringar om förståelse och medmänsklighet, saklighet och allsidighet, en likvärdig utbildning, rättigheter och skyldigheter, skolans uppdrag, en god miljö för utveckling och lärande. Dessa värden ska speglas i utveckling av all verksamhet i svenskt skolväsende. Förståelsen för var och en av dessa underlättar förståelse för många av de uppgifterna som studiehandledare och eleverna kommer att arbeta tillsammans med och gör det möjligt att på ett mer konkret sätt koppla uppgifterna till elevens egen utbildning och egna erfarenheter.

I del 2 presenteras skolans övergripande mål och riktlinjer, inklusive de normer, värden och kunskaper som alla elever förväntas ha utvecklat när de lämnar grundskolan.⁴⁵ Studiehandledare kan med fördel läsa och diskutera med varandra och de lärare de arbetar med, de beskrivningarna av normer och värden, kunskaper, elevernas ansvar och inflytande, skola och hem, övergång och samverkan, skolan och omvärlden, bedömning och betyg, och rektors ansvar. Djupare förståelse för dessa områden bidrar till att studiehandledaren blir tryggare i sitt uppdrag och bättre rustad att planera och genomföra studiehandledning på modersmålet.

Sammanfattande kommentarer

Denna artikel har beskrivit en modell för studiehandledning på modersmålet som utvecklats i Uppsala, för att kunna betrakta studiehandledning på modersmålet som process och tydliggöra hur studiehandledare kan arbeta med olika fokus. Vidare har olika exempel på frågor och checklistor som kan användas i studiehandledning på modersmålet beskrivits. Syftet med artikeln har varit att ge studiehandledare ett bredare perspektiv på sitt uppdrag samt ett verktyg som de kan använda i sitt arbete. Naturligtvis kan studiehandledning på modersmålet även bedrivas på en mängd andra sätt som också kan stärka elevens språk- och kunskapsutveckling.

⁴³ Skolverket, 2019b.

⁴⁴ Skolverket, 2019b.

⁴⁵ Skolverket, 2019b.

Samtalsunderlag

Här följer några frågor som kan användas i samtal om och tillämpning av modellen.

- Hur förändras uppfattningar om studiehandledning på modersmålet när den betraktas som en process och inte som fristående inslag i elevens vecka? Hur kan studiehandledningen på modersmålet på ett konkret sätt bli en process istället för enstaka studiehandledningspass?
- Diskutera hur skolans:
 - ▶ värdegrund och uppdrag samt
 - ▶ övergripande mål och riktlinjer, på olika sätt påverkar studiehandledarens uppdrag.
- Under planering av studiehandledning på modersmålet behöver studiehandledare och lärare samverka. Tänk på ett kommande arbetsområde. Vad behöver studiehandledaren för att kunna **i)** klargöra, **ii)** vidga och målsätta, **iii)** handla, reflektera och utvärdera? Försök att identifiera en möjlig arbetsgång för studiehandledaren.
- Hur skulle du definiera begreppet ”pedagogiskt samtal” och hur är det annorlunda från att undervisa?
- De elever som får studiehandledning på modersmålet kommer från olika länder och har med sig olika erfarenheter till skolan. Studiehandledaren kan vara en viktig länk mellan elevernas tidigare erfarenheter och hjälpa dem att förstå det svenska skolsystemet och samhället. Diskutera hur elevernas tidigare erfarenheter kan påverka studiehandledningspasset.
- Studiehandledning kan genomföras under lektionen. Ge exempel på om och i så fall hur samverkan mellan studiehandledaren och den undervisande läraren påverkar undervisningen för alla elever i klassen under lektionen.

Referenser

- Christie, F. (2012). *Language Education through the school years: A functional perspective*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Cummins, J. (2017). *Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Gareis, M. & Oxley, S. (2015). *Uppsalamodellen. Att undervisa modersmål i klassrum och på distans. Projektbeskrivning och handledning*. Uppsala: Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering, Uppsala universitet.
- Gibbons, P. (2013). *Lyft språket, lyft tänkandet: Språk och lärande*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Gibbons, P. (2016). *Stärk språket, stärk lärandet: Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Hägg, K. & Kuoppa, S. M., (2007). *Professionell vägledning: Med samtal som redskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Institutet för språk och folkminnen & KTH (2020). *Välkommen till Lexin på nätet!* Hämtat från <https://lexin.nada.kth.se/lexin>
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Lahdenperä, P., & Sundgren, E. (red.). (2017). *Nyanlända, interkulturalitet och flerspråkighet i klassrummet*. Stockholm: Liber.
- New London Group (1996). *A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures*. Harvard Educational Review 66 (1), 60–92.
- Peavy, L. (1992). *A constructivist model of training for career counsellors*. *Journal of Career development*. 18 (3), 215-228.
- Reath Warren, A. (2016). *Multilingual study guidance in the Swedish compulsory school and the development of multilingual literacies*. *Nordand*, 11 (2), 115–142.
- Reath Warren, A., & Uddling, J. (2019). *Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i studiehandledning på modersmål*. Stockholm: Skolverket. Hämtat från https://www.skolverket.se/download/18.32744c6816e745fc-5c31dab/1576841280026/artikel%203_Flerspra%CC%8Akiga_Kunskapsutvecklande.pdf
- SFS 2010:800 *Skollagen*.
- SFS 2010:2039 *Gymnasieförordning*.
- SFS 2011:185 *Skolförordning*.
- Sheikhi, K., & Ucar, T. (2018). *Studiehandledning för flerspråkiga elever*. Stockholm: Gothia Fortbildning AB.
- Schleppegrell, M.J. (2004). *The language of schooling. A functional linguistics perspective*. New York and London: Routledge.

- Skolverket. (2019a). *Kartläggning av nyanlända elevers kunskaper*. Stockholm: Skolverket. Hämtat från <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/bedomning-i-grundskolan/bedomning-av-nyanlanda-elevers-kunskaper-i-grundskolan/kartlaggningsmaterial-for-nyanlanda-elever-i-grundskolan>
- Skolverket. (2019b). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Reviderad 2019*. Stockholm: Skolverket. Hämtat från <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Vygotskji, Lev. S. (2001). *Tänkande och språk*. (K.Ö. Lindsten, övers.). Göteborg: Daidalos.

Utgiven av Skolverket 2020